

XXIV. Reál- és Humántudományi Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia
(ETDK) Kolozsvár, 2023. május 18–21.

Hinna, a 100 napos könyv

„*Utolért a menőke*”, avagy gróf Gyulay Lajos, Olaszthonban
tett utazása

Szerző:

Zan Antonia

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar,

Kulturális örökség kutatása és hasznosítása szak, mesterképzés II. év.

Szakirányító:

dr. Fehér Andrea, egyetemi adjunktus

Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Történeti Intézet

Szekció:

Történelem és kulturális turizmus

TARTALOMJEGYZÉK

1. A KUTATÁS TÉMÁJA, CÉLJA	3
2. GRÓF GYULAY LAJOS	5
2.1 Élete és munkássága	5
3. AZ UTAZÁS IRODALMA ÉS AZ UTAZÁSI NAPLÓ TÖRTÉNELMI KONTEXTUSBAN	10
3.1 „107 nap Olaszhonba...”, avagy a Gyulay-napló sajátosságai	13
3.2 „Minden készültek meg vannak téve...”	15
3.3 „Én nem szeretem bírálni...” A másság megtapasztalása.....	17
4. „IGEN KÉJTIELIESEN TÖLTÖTTEM EL” NŐTÁRSASÁG ÉS SZENTIMENTÁLIS KALANDOK.....	20
4.1 „Herminie egyedül megérdemlette, hogy Italiába utazzak”	21
4.2 „Bordélház egy nagy Priap cégérrel”, avagy az olasz pillangók.....	23
4.3 „Az olasznékban van valami orientalizmus”. (érték)ítéletek	27
5. ÖSSZEGZÉS	30
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	31
Források	31
Szakirodalom.....	31

1. A KUTATÁS TÉMÁJA, CÉLJA

Jelen értekezés célja, hogy bemutassa egy kis szeletét annak a munkának melyet a mesteri fokozat véglegesítése érdekében folytatok. Disszertációmban megkísérlem folytatni azt a munkát, melyet már szakdolgozatomban elkezdtem, gr. Gyulay Lajos életútját követem tovább. Témám központi elemét ezúttal az utazástörténet, vagyis Gyulay utazással kapcsolatos tapasztalata teszi ki. Jelen esetben az olaszországi útra reflektálnék. Korábban az abszolutizmus kori prostitúciótörténettel és a bordélyvilággal foglalkoztam, kivetítve azt a helyi (erdélyi) és a bécsi éjjeli világra is. Mindezt párhuzamba hoztam Gyulay, nőikkel való kapcsolatával, illetve Titkos Lajstromának részleteivel. Ekkor fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy a témát tovább lehetne boncolni, s esetleg új szempontokat is bevihetnék a kutatásba, hiszen Gyulay Lajos hatvan évig vezetett naplókönyveivel, száznegyven kötet izgalmaival, kimeríthetetlen forrást (mondhatni kincsesbányát) hagyott ránk.

Az alábbiakban, nagy vonalakban vázolom majd Gyulay életútját. Ezt követően az itáliai utazását szeretném ismertetni, úgy, hogy közben kitérek, a 19. századi utazások általános jellemzőire is és a romantika korának utazási irodalmát is párhuzamba állítom Gyulay naplóinak sajátosságaival. A dolgozat záró fejezetében, azokat az intim kapcsolatokat fogom bemutatni, amelyeket a szerző utazása során alakított ki a nőkkel.

Mivel a Gyulay magánéletének kutatása közel hozta hozzám a naplóíró személyét, és megkedveltette velem a naplók stílusát is, arra gondoltam, hogy szívesen foglalkoznék még Gyulay-szövegekkel. Az eddigi kutatók érdeklődését, legfőképp Gyulaynak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc kapcsán lejegyzett tapasztalatai kötötték le. Én azonban mindenképp egy társadalom- és kultúrtörténeti jelenséggel szerettem volna foglalkozni, illetve ezen belül egy már ismert szerző tollából szerettem volna megismerkedni a 19. századi utazók helyzetével, viszonyulásával, a korban „trendy”-nek számító európai gócpontokkal.

A kutatással kapcsolatban felmerülő kérdések, legfőképpen a magyar elit és az utazás körül keringenek. Fontos, hogy mennyi előkészület, milyen anyagi háttér, milyen társaság, utazóeszköz szükségeltetett az induláshoz. Továbbá melyek azok az elemek, amelyek felkelthették a hazaiak figyelmét az idegen régióban, s melyek azok az élmények, ízek, illatok melyeknek hiánya honvágyat kelthetett a naplóíróban. Továbbá, fontos megrajzolni az útvonalat, melyen végig haladva megérkezhetünk végállomásunkhoz. Kíváncsi vagyok továbbá a 19. századi *utazó tekintetére* (John Urry), arra, hogy hogyan konstruálja meg Gyulay utazásai során saját identitását, hogyan látja és láttatja a külföldi tapasztalatait, legyen szó

eseményekről vagy emberekről, vagy azt, hogy hogyan értékeli át folyamatosan a földrajzi és szimbolikus határokat.

A kolozsvári „Lucian Blaga” Központi Egyetemi Könyvtárnak hála, a naplók online, beszkenelve is elérhetőek, ez pedig jelentős mértékben megkönnyíti a kutatást. A disszertációban vizsgált kötet, szám szerint a harmincadik, összesen kétszáznyolcvanhárom oldal terjedelemben, az 1843–1844. év eseményeit foglalja magába és Itáliára fókuszál. A szerző az utazási állomásoknak megfelelően tagolta naplóját, felsorakoztatva benne mindazon főbb helyeket, melyeket megcsodált, meglátogatott, mint például: Padova, Vicenza, Verona, Milano, Torino, Bologna, Firenze, Róma és Vatikán, Nápoly.¹ Meg kell említenem, hogy az olaszországi utazás nem ismeretlen a kutatás előtt. Csetri Elek többek között ezekből az évekből is megjelentetett pár részletet, de anélkül, hogy elemezte volna ezeket. Mint említettem, az általa készített napló válogatásban, szemelgetve találunk az itáliai utazásból is bejegyzéseket. Becslésem szerint, nagyjából a kötet egy hatoda (kb. negyvenhárom oldalnyi kézirat) van publikálva. Meg kell említenem, hogy a meglévő átírás sokszor segített, azonban a Csetri által kiadott naplóban elég sok a pontatlanság. Saját munkámat némiképp lassította s nehezítette az, hogy a napló négy nyelven íródott: magyar, német, francia és olasz.

¹ Gyulay Lajos: *Hinna*. Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár (Kolozsvár) MS1450_030. (a továbbiakban *Hinna*).

2. GRÓF GYULAY LAJOS

Ebben a fejezetben, egyik legtermékenyebb naplóírónk, gróf Gyulay Lajos életét és munkásságát igyekszem görcső alá venni, hogy az előző kutatók felfedezéseinek tényeiben is megismerhessük azt az embert, aki a következőkben elemzett naplókötetben megmutatkozik. Célom legfőképpen, az utazó szemszögének a bemutatása, mely témám szempontjából releváns. Korábbi kutatásaimban egy félig elárvult, gyámoltalan gyermeket ismertem meg, egy, a Bécs utcáit róvó, ereje teljében levő aranyifjút, a családfőt, a szerető testvért és a politikus embert, aki saját maga neheztelése ellenére, mindent megtett, amit tőle az ország és a haza megkövetelt, s ezek mellett egy nagy tudású egyénre is bukkanunk, akinek életét a maga teljességében végig követhetjük soraiban. Most azonban, igyekszem a már érett férfi utazásába bevonni az olvasót, különös figyelmet szentelve az Itáliában megélt tapasztalatoknak és a társas érintkezéseknek. Ahhoz, hogy jobban el tudjuk helyezni ezt az utazást a szerző élettörténetében és munkásságában szükségesnek vélem röviden vázolni Gyulay életét.

2.1 Élete és munkássága

Gróf Gyulay Lajos, született Oláh-Andrásfalván, gróf Gyulay Ferenc és Kacsándi Zsuzsanna gyermekeként, 1800. június 24.-én. A családapa egy meleg és biztonságos fészket biztosított családjának, mely udvarházra mindenkoron örömmel és nosztalgiával tekintenek vissza a Gyulay gyerekek.² Marosnémetiben, szintén fenntartottak egy kastélyt maguk számára. I. Lipóttól előbb bárói (1694), majd grófi címet szereztek (1701). Felmenőik a császári hadseregben szolgáltak, majd az utódok ezt a példát követve alakították életútjukat, ahogy azt Lajos esetében is látni fogjuk. A házasságból összesen hét gyermek született, de közülük csak négyen érték meg a felnőtt kort. Anna-Mária, Kata és József még kisgyermek korukban elhunytak. A család legidősebb gyereke Karolina (akit csak Lotty-nak becéz a szerző, 1792–1862), Franciska (Fanny, 1799–1865), utánuk született Lajos, majd a kis Konstancia (1802–1873). A barátságos és felhőtlen gyerekkort, az apa hirtelen halála (1807), villámcsapásként szerte foszlatta. Szerető gyermekei, zongorán játszottak betegágya mellett, míg el nem hunyt.³

² Csetri Elek–Miskolczy Ambrus: *Gyulay Lajos naplói*. I. kötet. Budapest, 2003, ELTE Román Filológiai Tanszék Központi Statisztikai Hivatal Levéltára. 12–13.

³ Uo. 12–17.

Mikor Gyulay Nápoly környékén jár, egy igencsak kockázatos kalandra szánja el magát (a Vezúvra igyekszik feljutni) apja emléke előtt tisztelegve, ezt a gesztust ugyanakkor tekinthetjük az utazási okok és hajtóerők egyikének: „*Á Vesuvius alól fogok írni felejthetetlen Atyánk lelke körülbejárása között, ki ugyan azon helyeket mellyeket én most, az elmúlt években, és jóval mult években, megjárta volt!*”⁴

Az édesapa halála után, kezd mind inkább kirajzolódni az édesanya alakja, aki talpraesettségről és nagy műveltségről tesz tanúbizonyságot gyermekei további életének terelgetésében.⁵

Kacsáncsi Zsuzsanna gyerekei mellé tanítót fogad, hogy kellő alapot biztosítson nekik az életben való elhelyezkedéshez, nagy hangsúlyt fektetve Lajos tanulmányaira, aki így egyedüli férfi tagja maradt a családnak. Ekkor lépett a család életébe Döbrentei Gábor, akihez később nagyon szoros barátság is kötötte az árvákat. A tanító atyai szeretettel viselte gondját a gyermekeknek, kis kirándulásokat is szervezett nekik. Elsődleges célja az volt, hogy jó embereket faragjon belőlük, erkölcsösségre és hazaszeretetre nevelt, mindezt Rousseau-i elvekkel fűszerezve. A tizenkét éves nevelést követően, Lajos a kolozsvári Akadémia jogi karán tanult tovább. Tanulmányai végeztével a marosvásárhelyi Királyi Táblán jurátuskodott. Remek nyelvérzékkel rendelkezett, megtanult angolul, németül és franciául is. Kolozsvári tartózkodása alatt, az ú.n. Schilling-házban (korábban Bokros Elek politikus és Schilling Amália lakhelye⁶) lakott Wesselényi Miklóssal és annak tanítójával, Pataky Mózással, és persze Döbrentei Gáborral. Itteni munkásságához még hozzávethető, hogy a fentebb említett személyek bevonták az *Erdélyi Múzeum* c. folyóirat szerkesztői tevékenységébe. Azonban Döbrentei hamarosan távozásra kényszerült, a Béccsel való ellenszenv miatt.⁷

A hazai terepen töltött gyerekkor és tanuló évek után, Gyulay, felmenői nyomdokaiba lépve Bécsbe utazik (1822), hogy ott az Erdélyi Udvari Kancellárián vállaljon állást. Összesen nyolc évet tartózkodott ott, s ezalatt hivatali munkával foglalatzkodott. Eleinte legfőképpen délután dolgozott, tartalmi kivonatokat készített és leveleket fogalmazott, majd 4 év után concipistának (fogalmazónak) nevezték ki. Lakást bérelt, inast és mosónőt tartott fenn magának, melyet lehetővé tett az a bőséges apanázs. Csetri Elek és Miskolczy Ambrus becslése szerint az évi jövedelme, birtokok jövedelmeivel együtt, 50–60 ezer forint lehetett, ezt összehasonlítva Széchényi birtokainak évi jövedelmével, ami 60 ezer körül mozgott, s mellyel lefektette az

⁴ *Hinna* 237. r.v.

⁵ Csetri–Miskolczy: i. m. 17.

⁶ Gaal György: *Magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói*. Kolozsvár, 1995, Erdélyi Múzeum-Egyesület. (Erdélyi Tudományos Füzetek 221) 124.

⁷ Csetri–Miskolczy: i. m. 17–21.

Akadémia alapjait, valóban bőséges apanázsról beszélhetünk.⁸ Gyulay az első négy évben nagyjából 30.000 ezer forintot kapott, melyet az anya biztosított számára, s mely miatt így is sokszor panaszkodik: „*Dec. 18. kaptam hazulrol 700 ftot kár hogy nem többet*”.⁹ Nem volt kedvére a hivatali munka, de a nagyváros nyüzsgését és mindig kiszámíthatatlan ütemét, a mindennapok szívdobogását mindenképpen kihasználta. Társaságkedvelő ember lévén szabadideje nagyrészt színházban, operában, bálokban és tánctermekekben töltötte. A bécsi tartózkodása közben elhidegült a hivatali tisztségtől, sőt ezek után a többször felajánlott főispáni széket is elutasítja.¹⁰

A színházjáró évek alatt, egyik nagy, lángoló szerelme Koberwein Betty színésznő volt, kinek több verset is dedikált naplójában:

„*Szeretőmnek Betti neve
Életemnek minden kedve
Még is nem más hanem Betti
Ki a szívem keseríti*”¹¹

Azonban Gyulay főként kedvesként tekintett rá, s nem a házassulás szándékával, így útjaik hamarosan elváltak. Gyulay szenvedélyesen kereste a nőtársaságot, ahányszor alkalom kínálkozott, megjegyzést is tesz minden hölgyre, akivel szembe hozta a sors: „*Egy szép leány is volt köztök, szerelemben bolondult meg, néhány órára örömet bezárattam volna magamat vele*”.¹² Fiatalos lelkesedése és a Bécs utcáin való esti kószálás során arra jutott, hogy neki két dologra lenne szüksége¹³, hogy „*egy szekeret és egy maitresse-t tARTHASSON*”.¹⁴

Időközben, nem szakad meg a kapcsolat nővéreivel és húgával, ezt tanúsítja a családtagok közötti sűrű levélváltás is. A leveleket melyeket otthonról kapott: „*O! milyen nagy leszen örömöm midőn magamat ismét társasagodban fogam lelhetni, és azt fogom tapasztalni, hogy hozzám való hajlandóságod legkevesebbet se változott, távol léted alatt*”¹⁵, illetve melyeket Bécsből hazaküldött: „*te olyan jó, olly csupa szív, 's a' mellett még is olly bölcs vagy, <hogy> mert leveleidből épen an[n]yi lehet tanulni, mint a' Horatiusébol, hogy szeretnélek össze meg*

⁸ Uo. 23.

⁹ Gyulay Lajos: *Első Bécsi napló*. Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár (Kolozsvár) MS1450_010. (a továbbiakban: *Első bécsi napló*) 14.

¹⁰ Csetri–Miskolczy: i. m. 22–24.

¹¹ Uo. 24.

¹² *Első bécsi napló* 60.

¹³ Csetri–Miskolczy: i. m. 24–25.

¹⁴ Uo. 24.

¹⁵ Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak, 1822.01.01. (Szentgotthárd)

A marosnémeti gróf Gyulay, család levelezése. Szerk. Hász-Fehér Katalin. SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 2007–2011.

<http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=7213> (megtekintés dátuma: 2021. 06. 05.)

őszsze ölelni.”¹⁶ Legsűrűbben Lottyval és Fannyval, illetve édesanyjával levelezett: „igen szeretett Anyám, azt kívánom hogy még számos Karátsony napokat érhessen – el egészségben és telyes meglegedésben szeretett testvéreim is, kik szüntelen való gondolatim, – megáldott éngem az Ur-Isten mindennel, mert nem adván az én legjobb Anyámat, testvéreimmel való költsönös szeretetünket, semmi más lelki és világi boldogságért.”¹⁷ A testvérek összetartottak akkor is, ha nem tartózkodtak egymáshoz közel. A család lánygyermekai sorra házasságot kötöttek, s ily módon a férj birtokára költöztek: Konstancia gróf Kun Lászlóhoz, Karolina báró Frimont Péterhez, Franciska gróf Wass Györgyhöz ment feleségül.¹⁸

1825-ben Lajos hazalátogat Erdélybe és tartalmas időt tölt a családjával. Visszautazása után, 1826-ban mégis haza kényszerül utazni, ugyanis édesanyjuk megbetegedik és meghal: „ma reggel ötödfél órakor az anyám meghalt [...] most egyet ütött éjfél után – teszem utolsó kötelességemet elfelejthetetlen jó hasonlíthatatlan anyagi anyám körül – virrasztok és nyújtóztató padja alatt írom ezen sorokat...nem kell kérnem azt, hogy az Isten porait nyugtassa, mert példája volt az anyáknak és a jósnak, minden ember szerette és siratja...”¹⁹ A tragikus események nyomán, Gyulay úgy dönt, hogy elbúcsúzik a nyüzsgő nagyvárostól és hazautazik, hogy gondját viselje a családi birtoknak.²⁰

A gyász letelte után, újra utazgatásra szánta el magát, többször látogatott Bécsbe, Pestre, Budára, Kolozsvárra. Ezt követően pedig hosszabb s távolabbi utazásokra vállalkozik. 1833-ban járt Itáliában, 1838-ban pedig Törökországba is eljutott. 1843–1844 között egy olasz-francia útra szánta el magát. Mindeközben a legfontosabb számára a művészetek voltak, a monumentális építmények megcsodálása és a bőséges olvasmányokban meglevenítettek felkeresése.²¹ A 18–19. század fordulóján leggyakrabban Bécsbe látogattak a magyar főurak, társasági élet vagy hivatalos ügyek végett, így aztán ha valaki távolabb és ismeretlenebb földre szánta el magát, ami egy életre szóló élményt nyújtott. Az utazgatás mozgatórugói közé sorolhatjuk tehát az olvasmányokban „reklámozott” helyek felkutatását, egészségügyi kúrákat, vallásos kultushelyeket (templomok), építészeti monumentumokat, társadalmi és fejlettségi összehasonlításokat, nyelvi kutatásokat stb.²²

¹⁶ Gyulay Lajos Gyulay Karolinának, 1823.03.10. (Bécs)

<http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=9522> (megtekintés dátuma: 2021. 06. 05.)

¹⁷ Gyulay Lajos Kácsándy Zsuzsannának, 1823.12.25. (Bécs)

<http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=9533> (megtekintés dátuma: 2021. 06. 05.)

¹⁸ Csetri–Miskolczy: i. m. 27.

¹⁹ Uo. 26.

²⁰ Uo. 27.

²¹ Uo. 28–31.

²² Popova-Nowak, Irina V.: A nemzet felfedezésének Odüsszeiája. Magyarok Magyarországon és külföldön, 1750–1850. *Korall* 7. évf. (2006) 26. sz. 135–138.

Az 1848-as események és szabadságharc őt sem hagyta ki „bűvköréből”, ugyanis részt vesz az erdélyi és magyarországi országgyűléseken, beleveti magát a politikai küzdelembe, illetve a reformmozgalom minden említésre méltó személyiségével kapcsolatban állt. 1849 után egy ideig bujdosásra kényszerül, majd amnesztiában részesül, ám ezekben az években megszakítja a naplóírást.²³

A politikai helyzet lecsendesedése után, Marosnémetiben újra gazdálkodással foglalatoskodik és visszatér a társasági életbe, majd ismét utazgatni kezd. Lotty és Fanny hamarosan bekövetkező halála mélyen lesújtotta. Élete utolsó éveiben sokat adományoz az Erdélyi Múzeum Egyesületnek és a Magyar Tudományos Akadémiának. Hatalmas könyvmennyiséget és lajstromot halmozott fel, fiatal éveitől kezdve, melyeket mindig gondosan feljegyez a számon következő két naplókötetben is.²⁴

1868 őszén betegeskedni kezd, majd 1869. március 19.-én, Pesten, elhunyt. Halálának oka, a feltételezések szerint valószínűleg tüdőrák vagy tüdőembólia lehetett.²⁵

²³Csetri–Miskolczy: i. m. 33–35.

²⁴Uo. 37–41.

²⁵U.o. 46.

3. AZ UTAZÁS IRODALMA ÉS AZ UTAZÁSI NAPLÓ TÖRTÉNELMI KONTEXTUSBAN

Az utazás(történet) témaköre és jelentése számos módon megközelíthető, de egyszerűen fogalmazva, úgy írhatnánk le, mint az egyén azon tendenciája és cselekedete, hogy A pontból B-be jusson. Ez a kulturális cselekedet legtöbb esetben előkészületeket és szervezést igényel. Az említett társadalmi jelenséget igyekszem ebben a fejezetben lényegre törően bemutatni, egy olyan szövegkorpuszt jelölve meg célnak, mely láthatatlan vezérfonálként tartja majd egységesen a dolgozat velőjét.

Az utazástörténet terminológiai magyarázata kapcsán terítékre kerülhet egy olyan megközelítés, miszerint egy tulajdonképpen új tudományágként azonosíthatjuk be, Pierre Butor megfogalmazásában, mint *iterológia*. Ugyanitt említésre méltó az utazástudomány is, mely másképp az *ars apodemica* kifejezéssel nevezhető meg.²⁶

Az utazásnak a történelem folyamán számos formája és lehetséges értelmezése született, most azonban a 19. század első felében divatos romantikus utazgatásra reflektálnék, illetve felvezetésként az azt megelőző Grand Tour-ra. A téma koherens felépítése érdekében meg kell ismerkednünk a 19. század eleji tendenciákkal és társadalomfelfogással, az interkulturális értékekkel szembeni viszonyulással.

A fiatal nemesek és értelmiségiek egyetemvégzésével is összeköthető Grand Tour, a postakocsik forgalmát gyorsította fel, mely utazások tulajdonképpen a korábbiakban elsajátított műveltséget hivatott finomítani és tökéletesíteni a külföldi tapasztalatok által, ahogy ezt Gibbon is találóan feljegyezi emlékiratában: „A szokás, de talán az észszerűség törvénye szerint is az angol ember iskolázottságát a külföldi utazások fejezik be.”²⁷ Az utazás ebben az értelemben egy ideológiai gyakorlat volt, aminek elsődleges célja a társadalmi, gazdasági és politikai elit kinevelése és kapcsolathálójának bővítése volt.²⁸

A Grand Tour útvonalának megszokott állomásai: Párizs, Turin, Firenze, Róma, Nápoly, Velence, Bécs, Rajnavidék és Németalföld.²⁹ Tulajdonképpen azok a városok és régiók, ahol a korabeli ember némi kultúrát és mesterkélt divatosságot remélhetett megismerni és elsajátítani. Hazai vonatkozásban részben az erdélyiek középkori és koraújkori

²⁶ Burke, Peter: Útmutatás az utazástörténet számára. *Korall*. 7. évf. (2006) 26. sz. 5–6.

²⁷ Mémoires de Gibbon (francia fordítás, 1796). 153. Idézi Gyömrei Sándor : *Az utazási kedv története*. Budapest, 1934, Gergely R. Kiadása. 76.

²⁸ Buzzard, James: The Grand Tour and after (1660–1840). In: Hulme, Peter – Youngs Tim: *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge, 2002, CUP. 38.

²⁹ Gyömrei Sándor i.m. 76–77.

peregrinációjához és egyetemjárásához is hasonlíthatjuk.³⁰ S azért csupán részben, ugyanis az erdélyiek elsősorban tanulás végett keresték fel a nyugati-európai, s főként protestáns országokat, s csak kivételes helyzetben marad idejük és pénzük a világvárosok megtekintésére. Ez utóbbira is a klasszikus értelemben vett Grand Tour lejártával került sor, a 18. században ugyanis egyre több nemes fog több éves külföldi utazásokra vállalkozni. A klasszikus Grand Tour utolsó állomása Itália volt, a 19. században azonban már legalább annyira fontos volt egy-egy ilyen külföldi tapasztalatszerzés alatt Párizs meglátogatása. Az utazási igények, mint ahogy a helyszínek kiválasztása is személyenként s családonként változhatott, de egyértelmű. hogy némi módosságot igényelt, mivel főleg az arisztokrácia anyagi kereteihez volt szabva.³¹

Az idegenforgalom következő korszakának állomását pedig a romantikus utazások kora tenné ki, mely időkeretben főként a 19. század első felére korlátozódott, s melybe a Gyulay napló is besorolható. A napóleoni háborúk lezártaival (Waterloo után) Európa fellelegzett, s hamarosan fellendült az utazási tendencia, főként Itáliát célozva meg. A romantika korszakában immár nem csak pedagógiai célzattal indulnak útnak a tömegek, hanem felértékelődik az érzelm szerepe. Itália vonzerője a kereszténység központjaként is releváns, a romanticizmus újból felfedezi a középkori keresztény értékeket és alkotásokat. Ugyanakkor a rousseaui elv és a természet fele fordulás is új lendületet nyer.³² Rousseau művei csakugyan a romantika jegyeit hordozzák, a természet eszményi létét hangsúlyozva, mint elemi helyszín és toposz, amihez vissza kell térni.³³ A felvilágosodás rációra és tudományokra alapozó filozófiai eszmefuttatásai közepette ő a természetességet, az érzelmek és az erkölcs fontosságát emeli ki. A természettel ellenforduló tényezőkben a társadalom rombolásának eszközeit látta. Az iparosodás fejleményei nem nyerték el a tetszését.³⁴

A rousseaui elvek fontossága azért is merül fel a jelenlegi helyzetelemzésben, mivel a naplóíró neveltetésébe és tanrendjébe is beférközt.³⁵ A természetes érzelmeknek és szentimentális megnyilvánulásoknak hódoló Rousseau, egységbontó magatartása, a maga ellentmondásosságával, egy sajátos társadalomszervezést, egy másfajta egység gondolatot hirdetett, melynek gyökereit a természet tisztaságának toposzából eredeztette. A tökéletes harmónia, egyenlőség és békesség, az emberek genezisének és alapvető otthonának tökéletességét a természet rendjének egybefogó jellegében remélte megtalálni.

³⁰ Ld. Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. 37–91.

³¹ Gyömrői: i. m. 76–79.

³² Uo. 109–113.

³³ Horkay Hörcher Ferenc: *Esztétikai gondolkodás a felvilágosodás korában (1650-1800): Az ízlésetika paradigmája*. Budapest, 2013, Gondolat. 241–243.

³⁴ Bayer József: *A politikai gondolkodás története*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó. 135–138.

³⁵ Csetri–Miskolczi: i. m. 17–21.

A romantikus éra embere egyfajta misztikumot és elismerendő értékeket lát a természetközelségben. Kalandvággyal és érdeklődéssel fordul a feltáruló újdonságok felé. Az utazások lehetőséget kínálnak nem csak a másik kultúra, de a saját magunk megismerésre is. A múlt felelevenítése is szerepelhet az egyes utazási szempontok között, akár archeológiai, akár antropológiai ismeretek gyanánt.³⁶

A múlt század folyamán, az útleírásokkal foglalkozó Michael Harbsmeier, azt a megállapítást teszi, miszerint „Aligha van olyan útleírás, melyről legalább egyszer el nem mondták volna, hogy többet árul el szerzőjéről, mint azokról az országokról és kultúrákról, melyek leírásával állítólag foglalkozik.”³⁷ Ez a megállapítás megállja a helyét a szóban forgó naplókötet kapcsán is, de oly módon fogalmazhatnánk meg ennek jelentőségét, hogy benne harmonikusan váltakozik az önismeret és identitástudat reflexiója, válaszként a kulturális tapasztalatcserék diverzitására. Az adaptív és kreatív helyzetkezelés nagy mértékben elősegíthette a társas érintkezések gördülékenységét.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a szóban forgó útleírások idővel létrehozzák az úgynevezett „mi tudatot”, mely összehasonlításokat és alá-fölé rendeltségi viszonyokat képezhetnek, mivel az egyén természetes viszonyulása útján, önkénytelenül is, egyvégben összehasonlítja az otthonit az idegennel.³⁸ Ilyen példa, Gyulaynak a közvilágítás kapcsán tett megjegyzése: „*Milano olyan ros[s]zul van világítva mint Kolosvár – hogy lehet Béc[c]sel egybehasonlítani? egy illy piszkot, és még eleibe is tenni.*”³⁹ vagy akár „*Ma reggel mintha Kolosvárt lettem volna és á cigánok mint szoktak újév napján – felzenéztek volna, ugy itt is á Pápa katonái hajnalban már már hallatták magukat, jobban valamivel mint á földiek.*”⁴⁰ Ennek ugyanakkor szatíra szerű jellege is van, ugyanis gyakran élcelődik és kösöröli a nyelvét másokon.

A vizsgálódás tárgyát képezheti továbbá az utazó motivációja az utazás megtételére, illetve, azoknak a *push* és *pull* faktoroknak a beazonosítása melyek szerepet játszódtak.

Vannak, akik az élvezet kedvéért utaznak, de a romantikus utazások pszichológiája szerint ezek lehettek menekülések is, mikor az eredeti környezetben átélt traumákat vagy veszteségeket igyekeztek feldolgozni.⁴¹ Gyulay életútját tekintve, s az 1843. évet kiemelve és

³⁶ Buckton-Tucher, Rosalind: Romanticism and the Philosophy of travel. *International Journal of Arts and Sciences*, vol. 3. (2010) no. 10. 258–265.

³⁷ Kármán Gábor: Identitás és határok. 17. századi magyar utazók nyugaton és keleten. *Korall*, 7. évf. (2006) 26. sz. 72.

³⁸ Harbsmeier, Michael: Az útleírások mint a mentalitástörténet forrásai. *Korall*, 7 évf. (2006) 26.sz. 34–35.

³⁹ *Hinna* 47. r. v.

⁴⁰ Uo. 73. r.

⁴¹ Burke: i. m. 7.

életének idővonalát személve, utazása szerepet játszhatott édesanyja elvesztésének feldolgozásában, a gyász kezelésében. Ugyanakkor az édesapja példája is ösztökélhette az út megtételére, ugyanis rá emlékezve látogatja meg a Vezúvot: „*Á Vesuvius alól fogok írni felejthetetlen Atyánk lelke körüllebegése között, ki ugyan azon helyeket mellyeket én most, az elmúlt években, és jóval mult években, megjárta volt!*”⁴²

3.1 „107 nap Olaszhonba...”, avagy a Gyulay-napló sajátosságai

A forrás típusát tekintve, s az útinapló jellemvonásait kontúrozandó, a Gyulay naplóról elmondhatjuk, hogy műfaját alátámasztják a napi bejegyzések és néhol, azok napszakokra való tagolása, továbbá, hogy mindig egy már megtörtént eseményt mesél el. Nem csupán az alkotás törvényszerűsége, hanem az emlékezés is irányítja, még akkor is, ha szinkronműfajról van szó, hiszen többször tudósít lezárt mintsem folyamatban levő jelenségekről.⁴³ A magánnapló műfajának sajátosságai közé sorolhatjuk továbbá a felfokozott szubjektivitást és a társadalommal szembeni vizsgálódást. Az utazás irodalmának és az utazási naplók születésének újonnan felértékelődése már a 18. században megkezdődött, amikor is Laermann szerint „Úgy tűnik, szinte nincs olyan utazás e korban, amelyet nem azzal a szándékkal tettek volna meg, hogy utána egy könyvet írjanak róla.”⁴⁴ A jelenleg vizsgált naplókötet egy érettebb perspektívát tükröz. Van tudatosan kiválasztott célközönsége. A hangsúlyt személyisége fejlődésére, a szemlélt műtárgyakra, tapasztalataira, a számára újdonságként fellépő elemekre és a társadalomkritikára helyezi. A napló rendelkezik a megfelelő apparátussal/paratextusokkal, van címe, ajánlása, jelzete, oldalszámai (az oldalszámok tekintetében csakis a páratlan, jobb oldali oldalakat számozza, illetve a 253. oldalt túllépve, hibát vét és 155-tel folytatja, az első számot 2-ről 1-re váltva a továbbiakban). Fedőlapján ez olvasható: „*Gróf Gyulay Lajos maga keze és könyve. Neve é könyvnek Hinna, ajálva van Hinnának és jegye e könyvnek NHN vagy 100 N. Négy holdnapos könyv – és melyből 107 nap Olaszhonba íródott 100 napos könyv!*” Már a cím sejteti, hogy az útinapló műfajába sorolandó, meghatározva az utazás helyszínét és hosszát.

A Hinna kapcsán alapjáraton egy szinkron („egyidejű”⁴⁵) műfajról beszélhetünk, ugyanis a jelen eseményeit veti papírra, azonban ezen passzusokba beékelődnek olyan

⁴² Hinna 237. r. v.

⁴³ Sárdi S. Margit: *Napló-könyv. Magyar nyelvű naplók 1800 előtt*. Máriabesenyő, 2014, Attraktor. 7.

⁴⁴ Idézi Kulcsár Krisztina: A politikai és társadalmi elit utazásai. 18. századi utazások vizsgálatáról németországi kutatások kapcsán. *Korall*. Utazók és utazások. 7. évf. (2006) 26. sz. 99.

⁴⁵ Sárdi: i.m. 57.

retrospektívnak tekinthető részek, melyek alkalmával a korábbi napok eseményeit írja le, annál az oknál fogva, hogy a konkrét utazás során nem volt alkalma tollat ragadni, ilyenkor a megérkezés körülményei is megjelennek az összegző leírásban.

Továbbá, a napló írója tisztában volt célközönségével, az utókor érdeklődésével, éppen ezért gyakran találhatunk kiszólásokat, melyeket utasításként ékel be, hogy ezzel segítse az olvasót: „*Hat órai járás, úton á mint tudni fogom le irom mit láttam mindent Bolognában. fordits.*”⁴⁶ Ebből a szempontból a memoár stílusjegyeihez is hasonlítható,⁴⁷ hiszen ezen részletek arra engednek következtetni, hogy remélte, hogy egyszer széles olvasóközönségre találnak könyvei. A naplók közüli tudományos érdeklődésre gondolva, bátran kijelenthetjük, hogy sikerült ezt megvalósítania! Ugyanakkor kérdéses, hogy a napló intimitását tekintve privát vagy a nyilvánosságra szánt naplóról beszéljünk, ugyanis a korábbi passzusok az utóbbit támasztják alá, de a következőkben elemzendő hölgytársaságra vonatkozó részek, majd láttatni fogják, hogy bőven akadnak olyan részletek melyeket az átlagember inkább magának tartana meg. Ezen szempontból ellentmondásos jegyeket hordoz, de az is lehet, hogy csupán annak kell betudni ezen kettősséget, hogy szerzőnk bizonyítani akarta férfiúi (vonz)erejét és szexuális étvágját. A szerző útja során meglátogatja rokonait (Gyulay Samut és feleségét, akit ő Herminie-nek becéz, s akivel intim kapcsolatot alakít ki ott tartózkodása során, legalábbis a napló erre enged következtetni: „*Az utolsó kéjteliés napot napot is bevégeztem tegnap Páduában Herminie oldala mellett*”⁴⁸). Ugyanakkor, Gyulay temperamentumához híven, ott tartózkodása alatt nem szűkölködik a női társaságban sem, ezt igazolják a pikáns, néhol groteszk megjegyzések, „*szentimentális kalandok*”⁴⁹ és a napló fedőlapján levő lista, a nők álneveivel.

A naplóírás stílusáról még azt is elmondhatjuk, hogy egy rendszeres és tudatos munkáról beszélünk, mely szervesen illeszkedik a teljes egészbe (Gyulay életművébe), s melyben itt-ott találunk utalásokat más naplókötetekre: „*Ellévén már mindenem rakva ide jegyzek némelly dolgokat mellyek majd más illető könyvekbe fognak íródni. 1° Nerway á tizedik vonalt Terwinkel á 4^{diket} nyerte Padrona Stepanoff pedig mint emlitém 2^{dik} Cathegoriaba lépett. Ez íródik á rózsaszín Könyvbe á Kiadó Könyvbe pedig hogy 10 tallért kivettem megint*”⁵⁰ és „*Fekete könyvbe következnek 719^{dik} szám és 145 resp tehát folytak 719 Roma Via Consulta N° 70 palmyra. 720 resp. 145 Napoli Mangia.*”⁵¹

⁴⁶ Hinna 65. r.

⁴⁷ Gyáni Gábor: Az ego-dokumentumok történeti haszna.

Az ego-dokumentumok történetírói haszna - Bárkaonline (barkaonline.hu) (megtekintés dátuma: 2023.03.07.)

⁴⁸ Hinna 23.r.–23. r. v.

⁴⁹ Uo. 93. r. v.

⁵⁰ Uo. 169. r. v. (valójában 269. r. v.)

⁵¹ Uo. 181. r. (valójában 281. r.)

A szerkesztés módja kapcsán tanúi lehetünk, annak, hogy miként viszonyul egy év lezártaához, illetve, hogy milyen fohászt fogalmaz meg: „Holnap újév! holnap már 1844^{et} fogunk írni! megint egy esztendő elmúltak sorában! Osztolni sietünk meghaltak sorában! Egy ujévi költeményemnek kezekbe, mellyet egy elmúlt évben irtam – tovább nem tudom de látható gyenge firkáim között, ki fáradságát nem veszelli ’s felkapja. Keményen halad az idő e század szülötje én is, majd 44 esztendőös leszek – mennyi van még hátra! abból men[n]yi lesz á dicső? men[n]yi á szenvedés. Nagy Isten annak á tudója kinek szent oltalmába ajálom magamat és magaméit. Ne hagyj el! Ó mindenható! légy velünk!”⁵², ugyanakkor a kezdő és záró passzusok biztosíthatnak az utazási napló számára egy keretet⁵³, jelen esetben egy záró részt emelnék ki: „Isten á nagy jóságu, ki Olasz honni utamban is bizodalمام és vezérem volt, legyen Velünk! Így é könyvemet ezennel befejezve ujjbol és továbbra is, ajállom Hazámat az enyémekeket és magamat Isten nagy hatalmu Kegyelmebe Amen! Amen! Amen! Marseilleben végzem, Martius 18^{dikán} 1844^{dikben}.”⁵⁴

A személyes elbeszélő forrásokkal foglalkozó, szakirodalom legismertebb kutatója Philippe Lejeunne, szerint az önéletírás: „prózában írt retrospektív elbeszélés, melyet egy valós személy saját létezéséről ad, miközben a hangsúlyt egyéni életére, különösképp pedig személyiségének történetére helyezi”.⁵⁵ Az írás funkcióit tekintve főként négy mozgatórugóról beszél, az elmélkedésről, az emlékezésről, az írás örömről, továbbá az elmondásról, mely a megnyugvást és felszabadulást hivatott előmozdítani.⁵⁶ A definíció értelmében a Gyulay szöveget akár így is olvashatnánk, hiszen a hangsúlyt személyisége fejlődésére helyezi, s nincs szinte egy esemény sem amit függetleníteni lehetne belső vívódásaitól.

3.2 „Minden készültek meg vannak téve...”⁵⁷

Az utazás tulajdonképpen megkezdése előtt, voltak, akik konkrét szakirodalommal készültek a meglátogatni kívánt terület történelmére vonatkozóan.⁵⁸ Ebben segítséget nyújtottak az „útikönyvek” is, melyek közül szép számmal születtek kötetek Róma kapcsán.⁵⁹

⁵² Uo. 71. r. v.

⁵³ Sárdi: i.m. 235.

⁵⁴ Hinna 183. r. (valójában 283. r.)

⁵⁵ Lejeunne, Philippe: Az önéletírás meghatározása. *Helikon*, 48. évf. (2002) 3. sz. 272.

⁵⁶ Sipos Balázs: *Személyes források és a történelmi tapasztalat elbeszélése*. Budapest. 2022, Napvilág Kiadó. 124.

⁵⁷ Hinna 5. r.

⁵⁸ Gelléri Gábor: Az Amazonastól az Amazonokig. *Korall*, 7. évf. (2006) 26. sz. 55.

⁵⁹ Burke: i.m. 10.

Naplójában Gyulay olyan könyvekről tesz említéseket, amelyek csak a fentebb említett városra korlátozódnak: „*Romai életről irt jó könyv: Römische Briefe von einem Florentiner 1837-38. Leipzig 1840 4 B[än]de.*”⁶⁰ és „*Romáról á legjobb könyvnek, mi róla kijött tartatik ez: Beschreibung der Stadt Rom von Ernst Platner, Carl Bunsen, Eduard Gerhard, Wilhelm Röstel, [u]n[d] Lüdwig Urlichs Bd 1-3 Stuttgart 1833-38*”⁶¹ További előkészületeiről, naplójának bécsi bejegyzéséből tudunk meg részleteket: „*Minden készülétek meg vannak téve, hogy jövő héten indulhassunk Olaszhonba. Tervem addig Grazon, Klagenfurton, Udinén keresztül Vicenzába menni, onnan Paduába, Gyulai Sámuel ezredest meglátogatni. Annak utána Milanóba, onnan Modena, Florenz, Róma, Nápoly, Civitta Vechia, Livorno, Genua, Marseille, Paris, per Némethon haza, és ezt március végéig meg is kellene tenni. Akkor a systemathica deputatiók egybe fognak Kolosvárt gyűlni.*”⁶²

Az útikönyvekről lévén szó, a korszakban egyik legdivatosabbnak mondható Goethe *Utazás Itáliában* c. munkája, mely 1786 és 1788 eseményeit meséli el. Ugyanígy releváns Laurence Sterne *Érzelmes utazás Francia- és Olaszországba...* (1768) c. munkája.⁶³ Gyulay ugyancsak egy francia-olasz útra szánja el magát. Goethe-re utalást is tesz: „*Goethe meg azt mondja róla: »Ki Nápolyra visszaemlékezhetik, az egészben nem lehet szerencsétlen.«*”. Saját kalauzát és útikönyvét gyakran említi, ugyan nem nevezi meg konkrét információkkal, de arra ad utalásokat, miszerint egy Neygebauer kötetről lehet szó: „*Páduáról azt írja Neygebauer, hogy régen kitüntette magát leányainak erkölcsisége és erényessége által, most a páduai tanulók nem azt mondják róluk, kik itt, úgy látszik, Jancsárilag és jurátusilag uralkodnak.*”⁶⁴ Továbbá: „*Könyvem azt mondja hogy Romában az idő századokat boronált alá ezederek aratására!*”⁶⁵, „*Á könyvem azt mondja hogy Romában ritkán esik az eső non e vero nem telt el még három nap hogy ne esett volna mióta itt vagyok ma már plane havaz is=nevica.*”⁶⁶

Az útrendszerek kiépülésével könnyebben megközelíthetővé váltak az egyes úticélok. A korszak jelentős haladása ezen a téren, az az 1749-ben alakult személyszállító kocsiszolgálat volt, mely Bécs és Buda között működött. Az út az 1830-as évek végére csak harmincegy órát vett igénybe, az étkezés és az esti szállás is garantálva és biztosítva volt.⁶⁷ Gyulay közlekedési

⁶⁰ Hinna 177. r. v.

⁶¹ Uo. 183. r.

⁶² Uo. 5. r.

⁶³ Barbara Korte: *Western Travel Writing, 1750-1950*. In: Thompson, Carl (szerk.): *The routledge companion to travel writing*. E-pub. London and New York, 2016, Routledge Taylor&Francis Group.

⁶⁴ Hinna 9. r.

⁶⁵ Uo. 135. r.

⁶⁶ Uo. 193. r. v.

⁶⁷ Popova-Nowak: i.m. 129.

járművei közül a vasutat és a (kurír)szekeret említi leggyakrabban, illetve mindig pontosan feljegyzi, hogy mettől-meddig, hogyan és mennyiért vette szolgálatba az adott járművet. Ezekről így olvashatunk: „Nov. 21^d [1]843. *Jövő szombaton tehát indulok már bizonyosan. Már ki is fizettem 76 f[orin]t és 18 kr[ajcár]t conv. p[énz]ben két helyért a kurírszekérre, mely indul 25^{dikén} estve Glognitzig. Nota bene: vasúton menendek. Három nap és három éj egymás után! O, én sajnálatra méltó ember! És még sajnálatra méltóbb legényem! ki a bakon fog ülni. Annál jobban fog esni a nyugalom Páduában.*”, majd folytatja: „Pádua Nov. 30^{dikán} E holnap 25-dikén estve 7 órakor megindultam Bécsből a vasúton és mentem Glognitzig. Ott kurírszekérbe ülve, egy süket majossal éjjel-nappal jöttem egész Mestréig, hova a negyedik éjfélkor megérkezve, másnap megint vasútra kerekedtem, és Paduába érkeztem tegnap.”⁶⁸ Ezekből a bejegyzésekből ugyanakkor tudomást szerzünk útitársáról, legényéről is, kit később Sándorként nevez meg: „Legényem Sándor egész desperatióban van, ma elakartam küldeni hogy végyen meg valamit azt felelte, nem jött experiálni ide – che bestia!”⁶⁹

3.3. „Én nem szeretem bírálni...”⁷⁰ A másság megtapasztalása

A tartalombéli stíloselemzés kapcsán nem elhanyagolandó a tény, hogy az ego-dokumentumok hordozhatnak szépirodalmi jegyeket is.⁷¹ Ugyanígy a jelenleg elemzett naplókötet is rendelkezik efféle vonásokkal, nem csupán azért, mert néhol a szerző egyes költeményeit is beékeli, de azért is mert rendkívül prózaian fogalmaz meg egyes élettanulságokat: „egy szóval, én nem szeretem bírálni azt mi nekem tetszik és magyarázni sem, hogy mért tetszik valami. Á tetszés, egy titkos magnesi erő, sympathia egy ellent nem álható vonzalom melyet á kimivelt izlés teremt bennünk.”⁷²

A turistáskodásnak, hogy az angol fogalommal éljek, mely párhuzamba hozható a már korábban is említett nagy tour-ral, is megvoltak a maga szabályai. Ezek főként az utazás reprezentációjára vonatkozhatnak, illetve az útleírás minőségére. Ebben a kontextusban fontos a szubjektivitás és a megfelelő alapműveltség. Írásában tanulságokat fogalmazhat meg, személyétől függ, hogy előadásmódja mennyire felel majd meg a szórakoztató irodalom elvárásainak.⁷³

⁶⁸ Hinna 5. r. v.

⁶⁹ Uo. 41. r.

⁷⁰ Uo. 189. r.

⁷¹ Sárdi: i.m. 27–29.

⁷² Hinna 189. r.

⁷³ T. Szabó Levente: *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*. Kolozsvár, 2008, KOMP-PRESS Korunk. 23–24.

A vizsgálódás, a másokról kialakított kép, a „mi” és az „ők” elválasztásával, tulajdonképpen nem csak a másik kultúrájáról alkot meg, állít fel egy képet, hanem akarva akaratlanul, saját gyökereit, származását és hazai tapasztalatait is bemutatja, megfogalmazza.⁷⁴

Az utazás irodalmának történelmi koncepciójában, s kulturális paradigmájában a térszerkezet, a valós és képzeletbeli határok jól megfigyelhetők. A történeti műfajokat személve, a napló önmagát mutatja be a 19. századi tájfogalmakra reflektálva, ugyanis amit közöl, s ahogyan közöl, azt mind meghatározzák a különböző korabeli trendek lehetőségei. Az erdélyi utazó szemszögét vizsgálva, úgy gondolom, hogy Gyulay esetében, egy nem mindennapi esettel állunk szemben, ugyanis ő már suhanc ifjú korától utazgat, először csak országon belül, majd a húszas évei kezdetén már Bécsbe érkezik, ahol elsőkézből tapasztalhatja meg a kulturális különbségeket. Itáliai vonatkozásban sem beszélhetünk egy teljesen új tapasztalatról, hiszen az olasz régiók egy részét már meglátogatta korábban. Jelen esetben az érett férfi szemszögéből láttatja a kézirat a megélt tapasztalatokat („*Keményen halad az idő e század szülötje én is, majd 44 esztendőös leszek*”⁷⁵ – írta az 1844. év kezdetén), mely egyfajta bizonyosságot és hitességet sejtet.

Mike Robinson szerint az útleírások önmagukban csakugyan olyan régiek és hosszú múltra nyúlnak vissza, mint maga az utazás tevékenysége, mely lehetőséget kínál az önreflexióra, a társadalomkritikára és kommunikációra. Az írás módját nagy mértékben meghatározza, hogy a szemlélő hogyan értelmezi és kívánja láttatni a megélt tapasztalatokat. Kérdéses és problematikus tehát, hogy ezeket az útinaplókat lehet-e útikönyveknek tekinteni? A válasz az esetek nagy hányadában nem.⁷⁶ A Gyulay napló esetében, azonban, úgy gondolom beszélhetünk egy felfokozott útikönyv jellegről, ugyanis ő pontos útvonalakat, utcaleírásokat fogalmaz meg, történeti háttérrel és információkkal vezeti fel az egyes nevezetességeket: „*Megindultam egyedül á Corson végig menve, á Piazza di Venetiában, követünk Gróf Lützov palotájában megkérdeztem, mikor lehetek tiszteletére, azzal keskeny és piszkos utszákon fel á Capitoleumhoz érkeztem, melly á Mons Palatinuson fekszik, ez á hegy magában foglalja á Forumot á Császári lakok romait és á Colosseumot mellyhez á Via Sacra n jut az ember. Romulus ott fundálta á várost és azon fal, melly Remus halálát okozta nem foglalt egyebet magában mint á Palatinalis hegyet lejtőivel. Á Sabinnők elrablása utan csak, foglaltatott á Capotalinusi hegy is á városhoz. – Capitoli im[m]obili saxum! Á mostani Capitolumi Piac töl*

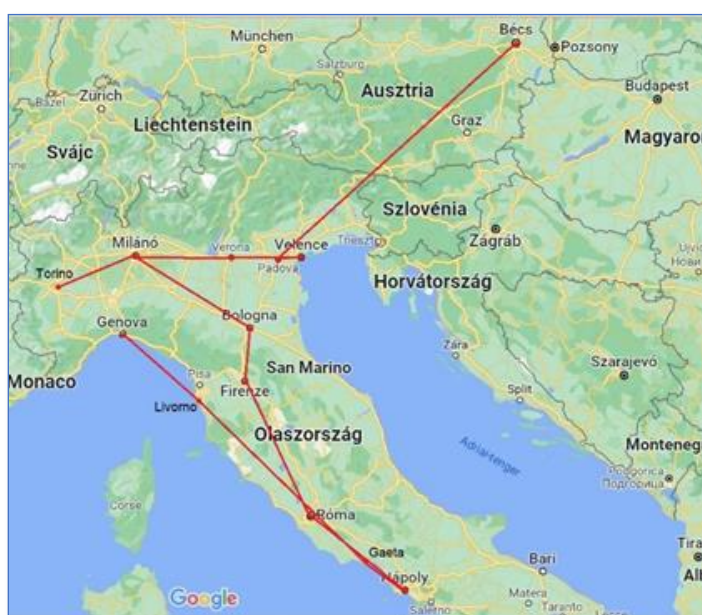
⁷⁴ Kármán: i.m. 72–73.

⁷⁵ *Hinna* 71. r. v.

⁷⁶ Mike Robinson: Narratives of being elsewhere. In: Lew, Alan A et al. (Eds.): *Tourism and Travel Writing. : A Companion to Turism*. London, 2004, Blackwell Publishing Ltd. 303–305.

*balra áll*⁷⁷. Ha a személyes részekről és szentimentális kalandokról eltekintünk, ne adj isten azokat eltávolítanánk, egy igenis hasznos kalauzt kapnánk eredményül.

Végül kiemelhetjük, hogy Gyulay itáliai naplójáról is elmondható, hogy ahogyan az európai elit 19. századi utazgatásaira és útikönyveire is jellemző volt, morális értékeket és a megismerést tartva szem előtt, láttatja a bővülő világot. Minden utazó rendelkezett a már meglévő kulturális csomagjával, melyet kiegészített az előzetesen kialakított kép és a sztereotípiákkal tarkított látásmód, már utazás megkezdése előtt. A legismertebb helyszínt a sztereotípiák világában, persze Itália és Róma képezte, az antik és a keresztény kultúra rétegződéseinek egymásra tevődésével, illetve Európa szerte ismert rendezvényeivel.⁷⁸

Gyulay Lajos útja, mai térképen ábrázolva, a fontosabb állomásokat feltüntetve: Bécs, Padova, (Velence), Vicenza, Verona, (Brescia), Milánó, (Torino), Novara, (Modena), Bologna, Firenze, (Siena), Róma, Vatikán, Nápoly, Gaeta, Livorno, Genova, (Marseille, Párizs)

⁷⁷ *Hinna* 125. r.

⁷⁸ Melissa Calaresu: Looking for Virgil's Tomb: The End of the Grand Tour and the Cosmopolitan Ideal in Europe. Elsner, Ja's & Rubiés, Joan-Pau (Eds.) (1999): *Voyages and Visions. Towards a cultural history of travel*. London, Reaktion Books Ltd. 138–142.

4. „IGEN KÉJTELIESEN TÖLTÖTTEM EL”⁷⁹ NŐTÁRSASÁG ÉS SZENTIMENTÁLIS KALANDOK

Gyulay Lajos nőkkel, illetve kurtizánokkal és a bordélyvilággal való kapcsolatáról már bőven értekeztem a szakdolgozatomban. Azonban a jelenleg vizsgált naplókötet sem mentesülhet ezen elemzési szempont alól, annál inkább sem, mivel a naplót vizsgálva, az első dolog, ami szembeötlik, az a Gyulaytól már megszokott nők lajstroma, mely a borítón/fedőlapon kapott helyet. Ezek a hölgyek álnéven szerepelnek, illetve mindenikhez mellékelve van egy szám, ami a szerelmi/romantikus együttlétek számát (25, 17, 9, ...), illetve a teljesítmény alapján a nőlajstromban elfoglalt hierarchikus rendet hivatott jelölni. Olyan neveket találunk itt, mint Madonna Jofineze Vesta Perpetua, Hinna Diana Coelesta⁸⁰, Nerwag Minerva, Isli Flora stb.

A fentebb felsorolt nevek különösnek hathatnak, illetve hangzásuk a mitologikus vagy római világot idézik fel az olvasóban. Ennek az lehet a magyarázata, hogy Gyulay hűen tanulmányozta az ókori Rómát és azokat a műalkotásokat melyeket az ihletett: „*Livia Livius Drusus Callidianusnak ritka szépségű leánya. Caligula, Ulissesnek nevezte, szive romlott volt, á Provinciákban pénzeket vertek tiszteletére é felülirással, Mater Patrie Genetrix Orbis, de Roma é névre nem méltatta. – Iulia Augustusnak leánya Agrip[p]anak nője teljes szépség. – Drusus, Tiberiusnak fia, kit nője Livilla ölt meg. – Statilia Messalina Claudius nője kicsapongó életéről nevezetes, Tacitus szépen leírja az ünnepet melyet Siliusnak szeretőének tiszteletére adott, ugy szomoru halálát is. Poppea Neronak nője vagy ágyasa, korának leg szebb aszonya.*”⁸¹ Az idézetet tanulmányozva, arra a következtetésre juthatunk, hogy a római császárokéhoz hasonlítva építi fel „háremét”, oly módon, hogy az álnevek alkalmazásánál az ókori római világ nőit vette alapul. Ugyanígy, előszeretettel alkalmazta már meglévő festmények vagy szobrok szereplőinek nevét, főként akkor, ha az adott arc hasonlatos volt a számára kedves hölgy arcvonásaival: „*Elmentem annak utána megint az Uffici ba, megnézni kedveseb darabjaimat Á medicii Venust Luini Herodiachjat, Vander Goes Madonnáját, mely Jofineze Vesta hoz hasonlit Lucca di Robbia jét á szerencsétetett, igy Á hasonlólág szerencsétetett Fabre Gróf Albaninét. Ezeket szeretném lemásoltatni magamnak.*”⁸² Továbbá: „*Esőben kiindulva jó időben jöttem haza – voltam á Capitolumi Muzeumban hol*

⁷⁹ Hinna 135. r. v.

⁸⁰ Az említett nő a kötet névadója lehetett.

⁸¹ Hinna 95. r. v.–97. r.

⁸² Uo. 109. r.

*Dian[n]át felkeresve, Hinna emlékezetére, mellyen valóban gyönyörködtem és mert szép szobor”.*⁸³

Gyulay nőkről alkotott képét minden bizonnyal nagyban befolyásolta a korabeli sajtó is, mivel a 19. századi nyugati napilapok a prostitúció jelenségét nagyon gyakran közelítették az antik hagyományok felől. A megesett nők már nem démoniak, nagyon gyakran koruk áldozatai, de legalább annyiszor megjelenik az önálló és sorsával, érzéseivel, testével szabadon rendelkező modernség fogalma is.⁸⁴ Úgy vélem, Gyulay ízlése, ami nem korlátozódott csupán a prostituáltakra, nagyban idomul ezekhez a kulturális sztereotípiákhoz. A nőiségüknek tudatában levő szabad szellemű nőkért rajongott leginkább.

4.1 „Herminie egyedül megérdemlette, hogy Italiába útazzak”⁸⁵

Páduai és olaszthoni tartózkodása során, talán a legnagyobb hatást egy *Herminie* nevű úrihölgy tette rá. Olyannyira nyomot hagyott naplójáró lelki világában, hogy akár ő is ihlethette volna a kötet címét. Számtalanszor értekezik a Herminievel töltött kellemes időről, és gyakran emlékezik a társaságában eltöltött boldog napokra.

Herminivel Páduába érkezése során ismerkedik meg, amikor felkeresi Gyulay Samut (Sámuel Béla Crescencius, 1803–1886)⁸⁶ és ennek feleségét (kinek teljes neve Hermina Johanna Katalin Hoffmeister, 1818–1878)⁸⁷. Ugyancsak most ismeri meg a pár négyéves fiát, kinek neve Ignác, de csak Cocónak becéztek, s aki csak olaszul és franciául tudott.⁸⁸ Első alkalommal, nincs valami jó véleménye Gyulay Samunéről, ugyanis szerinte „*Samu nem tett fényes házasságot de nője szép, ifju, és szeretetre méltó – műveltsége pedig nem mindennapi*”.⁸⁹ Az ott tartózkodása során sok időt tölt Herminievel, főként sétákat tesznek és színházba járnak. Hamarosan az együtt töltött idő megtette hatását, s naplójárókban gyöngéd érzelmek serkennek: „*Samu nem orthodox házas, de még is úgyveszem észre – csak szégyelli mutatni – félti nőjét – ha enyém volna mint á török úgy félténém, mint legdrágább kincsemet – lehet é*

⁸³ Uo. 207. r. v.

⁸⁴ Huntikka, Marianna – Nevala, Minna: Representation of prostitutes and prostitution as a metaphor in nineteenth-century English newspapers. *Journal of Historical Sociolinguistics*, vol. 3. (2017) no. 2. 219–240. Ystehede, Per Jorgen – Skilbrei, May-Len: Cultural Representations of Nineteenth-Century Prostitution. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology*. (2017. 08. 22.) (megtekintés dátuma: 2023. 03. 11.)

⁸⁵ *Hinna*. 71. r.–71. r. v.

⁸⁶ *A Gyulay család genealógiája*.

<http://genealogy.euweb.cz/hung/gyulay.html> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 09.)

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ *Hinna* 7. r.

⁸⁹ Uo.

szeretni féltés nélkül? fél egyre, készülök már, és mai ubignitásaimnak véget vetek Herminievel maradok ejfélig!”⁹⁰, ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy ha a körülmények úgy hozták volna, akkor ő maga vette volna Herminiet feleségül.

Herminie, alakját ugyancsak műalkotásokkal hozza összefüggésbe, amiről a következő bejegyzésben tudunk meg részleteket: „*Benedicto Servolinii Herminieje, ki fegyvereit leteszi és pásztori köntösöket ölt: Cesare Mussini Tassója olvasva Este Eleonora Herczegné előtt. Berti György Herminieje, hadi öltözetben, és magát á pásztor előtt megismertetve, hogy félelmét eloszlassa. (Tasso költeménye) (...) Servolini Herminieje mikor szeretőjével Tancredivel találkozik ki meg van sebesítve.*”⁹¹ Illetve: „*Egy syriai kép árulónál is voltam hol megint nem kaptam sem[m]it és kedvem szerint valót. Herminie és Tancredibol két két festménye lett volna kedvem, azokra is csak Herminie emlékezetére mert á képek hibások voltak, és nem is igen szépek, azért vásárt ott sem csináltam.*”⁹²

Említések tesznek azokról a mámoros napokról melyeket társaságában töltött, illetve egy pikánsabbnak nevezhető színházi estéről, melyre Firenzében emlékezik vissza: „*Cuzinám oldala mellett nem tudom feledni az utolsó estvét mellyet ott együtt tölténk. Szembe ültünk egymással, és lábait feltette az én ülésemre – párna fedte azokat, és kellemetes mozgásait éreztem magam mellett. Rég nem bájolt valami úgy meg engem mint Herminie mikor látom megint meg?*”⁹³ Herminie búcsúzásukkor egy saját kezűleg készített erszénnyel ajándékozta meg Gyulayt,⁹⁴ aki később Milánóban járva egy karperecet vásárolt számára, egy Manini nevű mestertől,⁹⁵ amit nagy gonddal juttatott el hozzá.

Ezen viszonyoknak ugyan megbotránkoztató jellege van, mégsem vonható ki az elemzés tárgyából, mivel Herminie jelenléte végigvonul és egy bizonyos módon összefogja a napló struktúráját; neve nem kevesebbszer, mint nagyjából ötvenszer kerül említésre. Kiemelkedőnek mondható a nők és intim kapcsolatok sorából, mivel nemcsak egy érzelemmentes vagy üzleti jellegű viszonyról van szó (Herminie felülkerekedik mindezekben), hanem őszinte vágyódásról, az érzelmek felfokozódásáról és elviselhetetlen hiányérzetről tesz tanúságot. A kötet fedőlapján, mint Herminia Aurora szerepel, egy hármas számmal. Illetve a későbbi felsorolásból és számba vételből kimarad; neve külön szerepel, mint a hiányt megtestesítő nő alakja: „*Az én Mithosom így áll rendiben Jofinese Vesta. Hinna Dian[n]a.*

⁹⁰ Uo. 23. r.

⁹¹ Uo. 103. r.–103. r. v.

⁹² Uo. 205. r. v.

⁹³ Uo. 77. r.

⁹⁴ Uo. 23. r. v.

⁹⁵ Uo. 33. r. v.–35. r.

*Nerway Minerva. Isli Iris. Geyrerth Hebe. Prudentia Baira Niobe. Minvink Arethusa. Iuliamis Thalia. Zsidcor Juno. Mathilda teres. Eugenia. Bruzerüske Tullia Wittnam Albana Szaramlina Herodiade. in sum[m]a 15 még meg nem álitva egészben, kivált az utolsok – elsőinkább. Ha romába megyek nélkülözni fogom á Medicii Venust és nélkülözni Herminiet, kit Páduabol eljőve mind nélkülözök.”*⁹⁶ Gyulay nem fáradozott kilétének takargatásával vagy egy álnév kitalálásával, valószínűleg azért, mert nyilvánvaló volt számára, hogy a jövő olvasója könnyen rájöhet majd, hogy kinek a személye rejtőzhet mögötte, ugyanakkor Herminia ezáltal is kiemelkedik a Gyulay által meghódított nők sorából.

4.2 „Bordélyház egy nagy Priap cégérrel”⁹⁷, avagy az olasz pillangók⁹⁸

A bordélyháztörténet, s mint olyan, a prostitúció történelme óvatos megközelítést igényel, azonban e „szégyenteljes” kutatási irány megérdemli mindazt a türelmet és alaposágot, mellyel más makro események fele közelítünk, akkor is, ha „a történész számára még mindig »méltatlan« téma”⁹⁹ Ha az ezzel foglalkozó kutatók írásait összevetjük (Villa Renzo, Bokor Zsuzsa, Varga Dóra) akkor arra a következtetésre jutunk, hogy egy mindenképpen ambivalens területről, intézményről van szó, ugyanis az újkorban igyekeztek korlátok közé szorítani, a venereás betegségek és a paráználkodás megfékezése végett, de szükségessége miatt mégis megtűrt volt. A társadalmi megvetést elsősorban az etikus és vallási élettől való szembenállása, másodsorban pedig a nemi betegségek elterjedése váltotta ki. A „szükséges rossz”-ként is definiált nők rétegét gyakran hozzák kapcsolatba a szennyecsatornák motívumával, Aquinói Szent Tamás szavaiból eredeztetve: „A prostitutio olyan mint a palota csatornája; tömjétek be a csatornát, és az egész palota bűzös lesz.”¹⁰⁰

Itáliai tartózkodása során, Gyulay, újfent érintkezett ezzel a réteggel, ahogy azt a továbbiakban látni fogjuk. Ismét visszaül az antikvitásra, mikor a feltárt Pompeji városrést meglátogatva, kiemeli az egykori bordélyház létezését: „Pompejinek már nagy része kifedve

⁹⁶ Uo. 109. r. v.

⁹⁷ Uo. 165. r. v. (valójában 265. r. v.)

⁹⁸ A prostitúciótörténettel foglalkozó szakirodalomban használatos kifejezés alapján („éjjeli lepke”), ld. Császtvay Tünde: *Éjjeli lepkevadászat – Bordélyvilág a történelmi Magyarországon*. Budapest, 2009, Osiris Kiadó.

⁹⁹ Renzo, Villa: A prostitúció, mint történettudományi probléma. *Studia Historica*, 22. évf. (1981) 2. sz. 119.

¹⁰⁰ Idézi Vargha Dóra: A bűn medikalizálása. *Budapesti Negyed*, 47–48 évf. (2015) 1–2. sz. 166–198.

áll, az Odeon, két színház, Forum, Isis temploma, Vestáé, és azzal szemben a bordélház egy nagy Priap¹⁰¹ cégérrel.”¹⁰²

Itáliában nagy hagyománya volt a prostitúciónak: főként a reneszánsz Itália bizonyult a kiemelkedőnek ezen a szinten. Az itáliai régiókban külön-külön is eltért a kurtizánok viselete: Velencében gallér és kereplő, Mantuában és Bergamóban vörös sapka, kis csengettyűvel, Milánóban fekete köpeny. A háborúk következményeképp megjelennek a vándorkéj nők, akik a hadsereggel tartottak hadjárataik során, s munkakörük nem csak a szexuális szolgáltatásokban nyilvánult meg, hanem a katonák ellátását is biztosították (varrás, főzés).¹⁰³

A 19. század második felében, Itáliában a „rendes” munkával foglalkozó (főként szolgálók, cselédek) nőkkel megesett, hogy plusz kereset reményében áruba bocsátották testüket. Ugyanakkor, a „modern” Itália születésével megfigyelhető az a tendencia, miszerint a vezetők a társadalom megrontójaként és pusztítójaként értékelik a prostituáltakat. Az 1860. évben, Camillo Benso di Cavour által bevezetett, prostituáltakra vonatkozó törvény, a társadalom tisztaságának érdekében és a morális értékek védelmében született. Ez a törvény ugyanakkor a hadsereg tagjainak egészségét is szem előtt tartotta, mivel a táborokban megforduló prostituáltak hordozták a bujakort. Cavour nem engedhette meg, hogy egy ilyen fontos időszakban gyenge és hiányos hadsereggel rendelkezzen az ország. Nápoly *éjszakai pillangóira* különösen jellemző volt a veneréas betegségek terjesztése, a meleg klíma hatására is. Itt már külön körzetekbe tömörítették az örömlányokat, nem csak a morális értékek védelmében, de már egy társadalmi státusz szerinti megkülönböztetés okán is. A „kéjlányok” nagyrésze húszév alatti, a reguláció éveiben csaknem 1030-at regisztráltak Nápoly városában. Érdekes módon, a világi hatalom által hozott törvényt ellenezte a katolikus egyház: IX. Pius pápának nem volt ínyére a szabályozás. Köztudott, hogy a középkor folyamán az egyház egy fajta rejtett toleranciával fordult a téma fele.¹⁰⁴

Európában főként 1860 után megjelenik a (női) prostitúcióval szemben fellépő abolicionista mozgalom.¹⁰⁵

¹⁰¹ Jelentése: (merev, erektált állapotban levő) hímvessző.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/p-F3534/priapizmus-F38A8/> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 09.)

¹⁰² *Hinna* 165. r. v. (valójában 265. r. v.)

¹⁰³ Magyar László András: *Bordélyélet a reneszánsz Itáliában*. Rubicon.hu.

<http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/bordelyelet-a-reneszansz-italiaban/> (megtekintés dátuma: 2020. 11. 16.)

¹⁰⁴ R., Flavia: *How does the treatment of prostitutes compare between Italy and England in the nineteenth century?* 3–15.

https://www.academia.edu/35258289/Prostitution_in_Italy_and_England_in_the_nineteenth_century_a_historical_analysis (megtekintés dátuma: 2023. 03. 12.)

¹⁰⁵ Az abolicionista, ebben a szöveggörnyezetben a prostitúció intézményét eltörölni kívánó szándékot, magatartást jelenti.

A kéjhölgyek jelenléte természetesen nem csak a bordélyházakra szorítkozott: az utcán is megszólíthatták az itáliai utcákat rová férfiembert. Gyulay kétszer is említést tesz hasonló esetről, amelyeket a továbbiakban szemléltetek majd. Egyik ugyanis szép perceket, másik azonban csalódást okozott.

Az első ilyen találkozás Signora Rossini-vel történik, melyről első körben így nyilatkozik: „*Be mentem á via Consultán meg keresni á 70^{dik} számot hová egy romai asszony Signora Rossini holnaprá rendelt. Az utszán találkozá, felvitt egy kávékázba és ott feljegyeztette velem lakását és nevét. Tudok már mindent, mert jól elfárasztott e séta, de holnap nem tudom még, fogok é oda elmenni vagy sem. Rossz kedveim vannak miólta Romában vagyok, pedig ide vágytam leginkább.*”¹⁰⁶ Valószínűleg egy igényesebb prostituáltról találunk itt nyomokat. Nyugaton, főként Franciaországban, ezen „luxus” hölgyek életvitele nagyban különbözött a társadalom peremén, nélkülözés miatt odaszorult társaiktól, akik az utcán illegették bájaikat. Gyakran saját rezidenciát, apartmant tartottak fennt. Férfi pártfogoltak álltak mellettük, befolyásos urak, így hát a rendőrség sem zaklatta őket. Ebből a szempontból biztonságos pozíciót mondhattak magukénak, ugyanakkor számos fontos információ tulajdonába is juthattak egy-egy magasabb rangú személy oldalán. Egyszerre több szeretőt tarthattak, beoszthatták idejüket a kuncsaftok között, illetve csak azt fogadtak be, akit akartak. Napi programjukat tekintve, későn keltek és csak délután négy óra után hagyták el a házat. Mivel a kurtizánok nagyrésze szegényen kezdte, ezért mindig a kliensek határozták meg a prostituált élethelyzetét, nem fordítva.¹⁰⁷

Az eset kimenetelét egy későbbi bejegyzésben írja le: „*Nº 70^{ben} felkerestem S^{ra} Rossinit kinek testvérevel Palmyrával igen kéjtelinesen töltöttem el fel orácskámát, azzal tovább sétáltam míg á Forumra érkeztem.*”¹⁰⁸ Ezek alapján arra következtethetünk, hogy egy testvérpárról van szó, s az első Signora Rossini, igazából, testvére számára keresett kuncsaftot. Gyulay nem igazán fűz egyéb kommentárokat a tapasztalataihoz, ahogyan azt korábban már megszokhattuk tőle, csupán annyit említ, hogy kissé messze van a megadott cím. Később lejegyzí, a Fekete könyvbe való beillesztésre, hogy Palmyra a 719. partnere volt.¹⁰⁹

<https://lexikon.katolikus.hu/A/abolicionizmus.html> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 12.)

Ripa, Yannick: *Prostitution (19th-21th centuries). From the White Slave Trade to Human Trafficking.* <https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/gender-and-europe/prostitution-1800-today/prostitution-19th-21st-centuries> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 12.)

¹⁰⁶ *Hinna* 133. r.

¹⁰⁷ Kota, Mounica V.: Gender and Class Differences in 19th Century French Prostitution in Oglethorpe. *Journal of Undergraduate Research*, vol. 3. (2014) no. 5. 11.

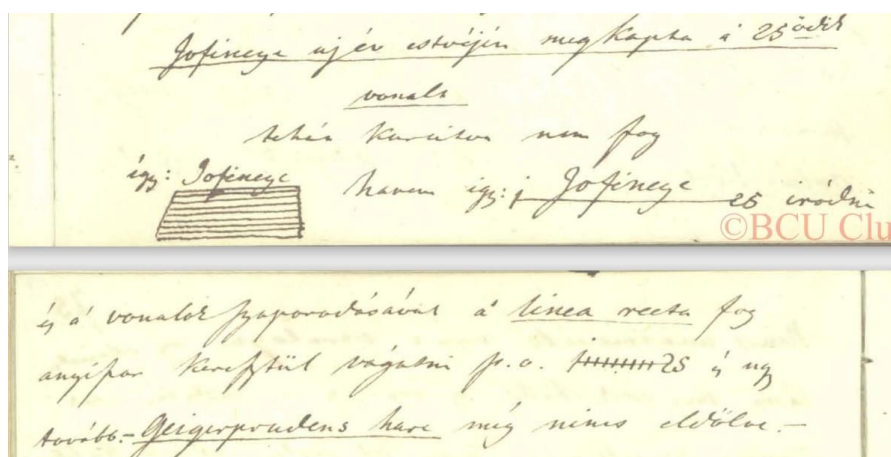
¹⁰⁸ *Hinna* 135. r. v.

¹⁰⁹ Uo. 181. r. (valójában 281. r.)

A másik eset, melyet említettem, hasonlóan indul, azonban később nem sok jót tartogat a társaságot kereső férfi számára: „Még egy kalandom volt egy olasz hölgyel – ki az utszán meg szolitott ha nem akarnék é nála szállást fogadni. Be lévén fátyolozva, elkísértem, de otthon nem elégitvén ki, leleplezve, szépen elbucsuztam tőle, és ½ kettőkor kávéházba mentem reggelizni onnan haza.”¹¹⁰ Komikusnak mondható jelenet esett meg Gyulayval.

A fizetett szolgáltatások gyakorlásának rendszeressége mellett tesz tanúbizonyságot az alábbi idézet is: „Kérdeztem egy páholyt egy szép Kávésnénál á Scala mellett, és á holnapi első előadásra 80 huszast kért egy estvére neki örömet adtam volna többet is de páholyért drágálottam en[n]yit kivetni”.¹¹¹

Újév estéjét, egy már ismert hölgy társaságában töltötte a megfáradt utazó, a borítón szereplő Madonna Jofineze Vesta Perpetua-val, aki megkülönböztetett helyet foglalt el, az aktusok nagy száma miatt, s a szolgáltatott élmény fejében a Madonna rangot kapta: „Jofineze újév estéjén megkapta á 25^{ödik} vonalt tehát kerekítve nem fog így: Jofineze [alatta rajz] hanem így: Jofineze 25 [alatta szakasz jel] íródni. És á vonalak szaporodásával á linea recta fog anyiszor keresztül vágatni p. o. [szakasz áthúzva] 25 és ugy tovább.”¹¹² Itt ugyanakkor a strigulák és számlált alkalmak jelzéseit is magyarázza. Hasonlóan vezeti a nőlajstromot, mint Wesselényi, aki ugyancsak alapos feljegyzéseket folytatott a témával kapcsolatban.¹¹³

Hinna 75–76.

¹¹⁰ Uo. 143. r.

¹¹¹ Uo. 59. r.

¹¹² Uo. 75. r.–75. r. v.

¹¹³ Priszlinger Zoltán: Strigulákban mért férfiasság Szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában. SIC ITUR AD ASTRA 19. évf. (2008) 58. sz. 211–219.

4.3 „Az olasznékban van valami orientalizmus”. (érték)ítéletek

Gyulay előszeretettel írja le és elemzi mindazon nőket, akik útjába akadnak, mindenki számára tartogat megjegyzéseket és helyet naplója oldalain, kivétel mentesen jegyez fel sajátosságokat, akkor is, ha csak egy pillantásra méltatta őket.

Az olasz színház bírálata közben szívesen szereti azzal elütni az időt, hogy a páholyokban helyet foglaló nőket elemzi, fantáziákat sző. Ugyanakkor napirenden van mindenki társadalmi státuszával és helyzetével: *„Láttam a színházban tegnap a Divinát is, Litta Dúcának inklinációját, kit ő nevezett el így: Divina. Szép hölgy. Ura gályán tíz évet eltöltvén, eltűnt, nem tudni hova, ezért férjhez nem mehet, különben már Duca nője lenne. Ott láttam a híres szép Simailovné is, kinek számtalan ismeretségei után (azok közt Nopcsa is) most Pacini a szerencsés; a tegnapi napot csak azért várta meg, hogy operáját láthassa, de nem nagy öröm lehetett. Ma indul Párisba. A szomszéd páholyban Fassati marchesa ült, miénkben a grófné! kivéve mind férjfiak valának, pedig reménylettem ott látni nőtestvéreit is, kik szebbek nálánál. Genovai születésűek. Ott lesznek talán ma. Vederem[m]o.”*¹¹⁴ Semmilyen korosztály nem kerüli el a figyelmét, mindenkit szemügyre vesz, aki a női létszámot gyarapítja: *„Á Paholyban felettem á szép Dianca ült ki Hinnához sokat hasonlít, kár hogy ki volt festve, 14-15 éves leánykáknak ros[s]zul ál az aféle.”*¹¹⁵

Továbbá, Gyulay szavaival élve, több „sentimentalis kalandba” bonyolódott azokkal a nőkkel, akik figyelmét felkeltették, s kiket az utcán előszeretettel követett: *„két sentimentalis kalandom volt (...) hölgyekből egy négyes is, ott megjelent és azok közül egyik, figyelmemet magára vonta, szemei á naphoz, fogai alabastromhoz hasonlítottak, kísérve több templomokba, mindenütt nyomában voltam, és szemei, parancsolólag melléje szegeztek mindenüvé hol meg állott, és utána indítottak mindenüvé hová ment, míg végre egy ispotályba ment be kiserőivel, hová én tovább nem mehettem.(...) Kedvetlenül válva meg több órai séta után tőle, haza felé indultam és á sokaságban egy más hármass hölgyre akadtam, egy anya lehetett két, kivált egyik igen szép leányival, ezek á Domo körül sétálgattak, és ezek is hamar észrevették hogy őket kísérgetem, ugylátszik szántsándékosan késleltették haza menetelőket hogy rejtélyes lakásukat meg ne tudhassam, háromszor kerülték meg á Dómot, gyakori viszapillantások között míg végre, megelégedve egy darab sárral, melly é szebbik papucsáról á Domo rostélyzatán maradt, hol lábát végig huzta, azt emlékül felszedtem és haza jöttem ebédelni.”*¹¹⁶ Egyéb furcsaságai

¹¹⁴ Hinna 63. r.–63. r. v.

¹¹⁵ Uo. 213. r.

¹¹⁶ Uo. 93. r. v.–95. r.

kapcsán felsorolhatjuk egy francia nő iránti vonzalma kapcsán a következőt: „fél éjszakákat kün töltöttem ablaka alatt franciámnémnak hol helyét foglalta az ebédlőben. Nagyon szeretem az alvó hölgyekre nézni, így alkalmam volt két éjjel keresztül, ezen élvezetre.”¹¹⁷ Ezen éjszakák a Mongibello nevű gőzösön teltek, mikoris Gaetatól Livornóig haladtak.

Egy másik magyar utazó, Alvinczy Sándor szerint, az (Gyulayhoz hasonló) (át)utazók, gyakran vonnak le téves és általánosító következtetéseket a francia nőkről, mivel útjuk során csak azzal a nagyjából kétszáz nővel van alkalmuk érintkezni, akik felvilági hölgyekként váltak részeseivé a társadalomnak. Artom Guido, kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy a korban három féle nőtípust azonosíthatunk be a francia fővárosban: az arisztokratát, a polgári réteghez tartozót és a „Demi Monde” hölgyeket, akik a korábban említett felvilági hölgyekkel azonosak.¹¹⁸

Gyulay számára fontos szempont volt a tetszés skáláján a szemek, fogak és a kéz állapota. Ezekre gyakran megjegyzéseket tesz, kiváltképpen a szép szemek és alabástrom fogak keltették fel az érdeklődését. A női kezek iránti obszessziója elsőként ily módon tűnik fel: „Herceg Asszony Borghesene pedig olly szép kezek tulajdonosa hogy márványban árulják á boltokban. Ő is ott volt, és holnap megveszem kezét mint hogy szívét nem birhatom.”¹¹⁹ Ugyanakkor számos alkalommal csókolja meg az egyes műalkotások kezeit. Gyulay nem élt a „mindent a szemnek, semmit a kéznek” alapelvvel.

Végeredményben egy összesítő és komparatív értékítéletet is megfogalmaz a nőkről, mégpedig a nemzetiségük tükrében: „Az olaszországban van valami orientalizmus nincs az á mindjárt oda adás mi német és más nemzeteknél, sok vissza tartózkodás, és sok alkudozás á vár feladásáig és ennek is ingere van, - csak szebb kezuken lenne, mind veres.”¹²⁰ és „Marseilleben mindjárt más világ van az utszák és ablakok tele lengéssel, az elmenőknek intőkkel elle ne sont pas di difficilles com[m]e les italiennes¹²¹, azért nem is szeretem őket.”¹²²

A személyes forrásokat kutató történész számára dilemmát vet fel, hogy az efféle intim részleteket felkínálja-e a kutatásnak, ugyanis ezeknek a szexuális életre vonatkozó részleteknek a feltárása, nagy mértékben súrolja a személyi jogokat és további etikai kérdéseket vet fel. Ugyanakkor a kutatás szempontjából rendkívül értékesnek mondható alapanyag, mivel ezen

¹¹⁷ Uo. 177. r. v. (valójában 277. r. v.)

¹¹⁸ Kéri Katalin: *Érdekességek a nők történetéből*.
<https://mek.oszk.hu/02000/02035/html/#5> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 16.)

¹¹⁹ Uo. 183. r. v.

¹²⁰ Uo. 117. r. v.

¹²¹ Ők nem olyan bonyolultak, mint az olasz nők. (saját fordítás)

¹²² *Hinna* 181. r. (valójában 281. r.)

tematikában nem sűrűn talál az ember forrásanyagot.¹²³ Emellett nem elhanyagolandó az a kérdéskör miszerint, az efféle kutatások néhol nem alapozhatók teljesen exakt vagy tudományos megítélésére, hiszen személyes tapasztalatok vetületei és érzelmekhez kötött feljegyzések képezik alapját.¹²⁴

A korábbi, Gyulayhoz fűződő forráskiadások, tiszteletteljesen igyekeztek kihagyni azokat az erotikus részeket, amelyek személyének moralitását kérdőjelezték volna meg. Igyekeztek főként az országért tevékenykedő politikus imázsát bemutatni. Azonban, ha Gyulay hangnemére, stílusára és kötetei ajánlására tekintünk, úgy vélem, szilárdan kijelenthetjük, hogy egyáltalán nem bánta, sőt büszkén jegyezte le a meghódított nők vagy fizetett szolgáltatások aktusainak számát (összesen 1373 alkalmat¹²⁵). Azt is hozzáteszi, hogy *„Avatatlanok ne rágódjanak felette, ha nem értik a dolgot, a kik e név sorba, be vannak írva, más világnak fényes tüneményei, egy képzelt, egy talán valószínű világnak tényező személyei! Jobb, ne is gondolkozzanak felőle, mert azt csak az én elmém foghatja fel, a teremtető.”*¹²⁶

Ugyanakkor nem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy nézeteinket egy férfi napló íróhoz adaptáljuk, s ily módon nem övezi akkora elítélés, mint a női írókat.

¹²³ Bokor Zsuzsa: *Prostitúciós intézmények változása a két világháború közötti Kolozsváron*. Budapest, 2012. (doktori dolgozat). 34.

¹²⁴ Uo. 7–8.

¹²⁵ Miskolczi Ambrus: Kossuth Lajos egy ismeretlen napló tükrében. A hiúság megszállotta, vagy emberarcú Robespierre? in *Századok*, 132. évf. (2002) 4. sz. 883.

¹²⁶ Idézi Miskolczi uo.

5. ÖSSZEGZÉS

A fenti elemzésből láthatjuk, hogy a Gyulay által hátrahagyott naplókötet, egy olyan ego-dokumentum, mely számos elemzési lehetőséget kínál fel, viszont természeténél fogva, lévén, hogy útinapló, főként az utazástörténettel hozható szoros kapcsolatba. Ugyan, jelen dolgozat csak egy kis szeletét hivatott bemutatni a továbbiakban kibontakozó teljes kutatásnak, annyi kiderült, hogy egy izgalmas és kulturális élet kulisszái mögé is betekintést engedő szövegkorpuszról van szó.

A romantikus utazásoknak a kora, egyenesen arányosan kapcsolatba hozható Gyulay személyével, a romantikus éra egy olyan emberével, ki írói munkásságával felbecsülhetetlen értéket hagyott hátra a történészek, antropológusok és szociológusok számára.

Elsősorban a szerző munkásságát, polgári életét és pályájának fontosabb állomásait veztettem be (a korábbi kutatók, a szakdolgozatom és a családi levelezésekre támaszkodva), majd az utazástörténet és a napló műfaji sajátosságait vettem górcső alá.

A külföldön töltött idő lehetőséget kínált számára, hogy komparatív és alá-fölé rendelő ítéleteket fogalmazzon meg, megismerkedjen azokkal a kulturális remekművekkel, melyek korábbi olvasmányaiban szerepeltek, s melyekről Itália mindig is híres volt.

Pontos leírásai kellőképpen kalauzolják az olvasót Itália városaiban, felsorakoztatják a korban divatos helyeket és elérhető utazási eszközöket, ugyanakkor közelebb hozzák a napló írójának személyiségét az olvasóhoz, Harbsmeier szavaival élve, ezen alkalmakkor néhol többet tudunk meg magáról az íróról, mint a leírt területről. Ezen helyzet lehetőséget teremt gondolkodásmódjának és viszonyulásának megismerésére.

Ezek után a magánszféra rejtekébe is betekintést tettem. Gyulay hölgyekkel való kapcsolatát vizsgálva lépcsőzetesen haladtam a családi kapcsolatoktól, a prostituáltakon át, az obszessziók és értékítéletek felé. A kutatást megkönnyítették a sűrű feljegyzések és megjegyzések, melyeket alátámasztásképpen idéztem.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

Gyulay Franciska Gyulay Lajosnak Szentgothárdról írt levele. 1822.01.01.

A marosnémeti gróf Gyulay, család levelezése. Szerk. Hász-Fehér Katalin. SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 2007–2011.

<http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=7213> (2021. 06. 05.)

Gyulay Lajos Kácsándy Zsuzsannának, Bécsből írt levele. 1823.12.25.

A marosnémeti gróf Gyulay, család levelezése. Szerk. Hász-Fehér Katalin. SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 2007–2011.

<http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=9533> (2021. 06. 05.)

Gyulay Lajos Gyulay Karolinának Bécsben kelt levele. 1823.03.10.

A marosnémeti gróf Gyulay, család levelezése. Szerk. Hász-Fehér Katalin. SZTE Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék, Szeged, 2007–2011.

<http://gyulaynaplok.hu/showDetailedDokumentum.php?dokID=9522> (2021. 06. 05.)

Gyulay Lajos: *Első Bécsi napló*. Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár (Kolozsvár) MS1450_010.

Gyulay Lajos: *Hinna*. Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár (Kolozsvár) MS1450_030.

Szakirodalom

A Gyulay család genealógiája.

<http://genealogy.euweb.cz/hung/gyulay.html> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 09.)

Barbara Korte: Western Travel Writing, 1750-1950. In: Thompson, Carl (szerk.): *The routledge companion to travel writing*. E-pub. London and New York, 2016, Routledge Taylor&Francis Group.

Bayer József: *A politikai gondolkodás története*. Budapest, 2005, Osiris Kiadó.

Bokor Zsuzsa: *Prostitúciós intézmények változása a két világháború közötti Kolozsváron*. Budapest, 2012. (doktori dolgozat).

Buckton-Tucher, Rosalind : Romanticism and the Philosophy of travel. *International Journal of Arts and Sciences*, vol. 3. (2010) no. 10. 258–265.

Burke, Peter : Útmutatás az utazástörténet számára. *Korall*. 7. évf. (2006) 26. sz. 5–24.

Buzzard, James: The Grand Tour and after (1660–1840). In: Hulme, Peter – Youngs Tim: *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge, 2002, CUP. 37–52.

Csetri Elek–Miskolczy Ambrus: *Gyulay Lajos naplói*. I. kötet. Budapest, 2003, ELTE Román Filológiai Tanszék Központi Statisztikai Hivatal Levéltára.

Gaal György: *Magyarok utcája. A kolozsvári egykori Bel- és Külmagyar utcák telkei, házai, lakói*. Kolozsvár, 1995, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Erdélyi Tudományos Füzetek 221).

Gelléri Gábor: Az Amazonastól az Amazonokig. *Korall*, 7. évf. (2006) 26. sz. 54–71.

Gyáni Gábor: *Az ego-dokumentumok történeti haszna*.

[Az ego-dokumentumok történetírói haszna - Bárkaonline \(barkaonline.hu\)](http://barkaonline.hu) (megtekintés dátuma: 2023.03.07.)

Gyömrei Sándor: *Az utazási kedv története*. Budapest, 1934, Gergely R. Kiadása.

Harbsmeier, Michael: Az útleírások mint a mentalitástörténet forrásai. *Korall*, 7 évf. (2006) 26.sz. 25–53.

Horkay Hörcher Ferenc: *Esztétikai gondolkodás a felvilágosodás korában (1650-1800): Az ízlésesztétika paradigmája*. Budapest, 2013, Gondolat.

Huntikka, Marianna – Nevala, Minna: Representation of prostitutes and prostitution as a metaphor in nineteenth-century English newspapers. *Journal of Historical Sociolinguistics*, vol. 3. (2017) no. 2. 219–240. Ystehede, Per Jorgen – Skilbrei, May-Len: Cultural Representations of Nineteenth-Century Prostitution. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology*. (2017. 08. 22.) (megtekintés dátuma: 2023. 03 11.)

Katolikus Lexikon:

<http://lexikon.katolikus.hu/A/abolicionizmus.html> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 12.)

Kármán Gábor: Identitás és határok. 17. századi magyar utazók nyugaton és keleten. *Korall*, 7. évf. (2006) 26. sz. 72–98.

Kéri Katalin: *Érdekességek a nők történetéből*.

<https://mek.oszk.hu/02000/02035/html/#5> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 16.)

Kota, Mounica V.: Gender and Class Differences in 19th Century French Prostitution in Oglethorpe. *Journal of Undergraduate Research*, vol. 3. (2014) no. 5. 1–27.

Kulcsár Krisztina: A politikai és társadalmi elit utazásai. 18. századi utazások vizsgálatáról németországi kutatások kapcsán. *Korall*, 7. évf. (2006) 26. sz. 99–127.

Lejeunne, Philippe: Az önéletírás meghatározása. *Helikon*, 48. évf. (2002) 3. sz. 272–285.

Magyar Etimológiai Szótár:

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotarF14D3/p-F3534/priapizmus-F38A8/> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 09.)

Magyar László András: *Bordélyélet a reneszánsz Itáliában.* Rubicon.hu. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/bordelyelet_a_reneszansz_italiaban/ (megtekintés dátuma: 2020. 11. 16.)

Melissa Calaresu: Looking for Virgil's Tomb: The End of the Grand Tour and the Cosmopolitan Ideal in Europe. Elsner, Ja's & Rubiés, Joan-Pau (Eds.) (1999): *Voyages and Visions. Towards a cultural history of travel.* London, Reaktion Books Ltd. 138–161.

Mike Robinson: Narratives of being elsewhere. In: Lew, Alan A et al. (szerk.): *Tourism and Travel Writing.: A Companion to Turism.* London, 2004, Blackwell Publishing Ltd. 303–315.

Miskolczi Ambrus: Kossuth Lajos egy ismeretlen napló tükrében. A hiúság megszállotja, vagy emberarcú Robespierre? in *Századok*, 132. évf. (2002) 4. sz. 881–908.

Popova-Nowak, Irina V.: A nemzet felfedezésének Odüsszeiája. Magyarok Magyarországon és külföldön, 1750–1850. *Korall*, 7. évf. (2006) 26. sz. 128–152.

Priszlinger Zoltán: Strigulákban mért férfiasság Szerelem és szexualitás ifjabb Wesselényi Miklós naplójában. *SIC ITUR AD ASTRA*, 19. évf. (2008) 58. sz. 209–231.

R., Flavia: *How does the treatment of prostitutes compare between Italy and England in the nineteenth century?* 3–15.

https://www.academia.edu/35258289/Prostitution_in_Italy_and_England_in_the_nineteenth_century_a_historical_analysis (megtekintés dátuma: 2023. 03. 12.)

Renzo, Villa: A prostitúció, mint történettudományi probléma. *Studii Storici*, 22. évf. (1981) 2. sz. 119–130.

Ripa, Yannick: *Prostitution (19th-21th centuries). From the White Slave Trade to Human Trafficking*.

<https://ehne.fr/en/encyclopedia/themes/gender-and-europe/prostitution-1800-today/prostitution-19th-21st-centuries> (megtekintés dátuma: 2023. 03. 12.)

Sárdi S. Margit: *Napló-könyv. Magyar nyelvű naplók 1800 előtt*. Máriabesenyő, 2014, Attraktor.

Sipos Balázs: *Személyes források és a történelmi tapasztalat elbeszélése*. Budapest. 2022, Napvilág Kiadó.

T. Szabó Levente: *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*. Kolozsvár, 2008, KOMP-PRESS Korunk.

Vargha Dóra: A bűn medikalizálása. *Budapesti Negyed*, 47–48 évf. (2015) 1–2. sz. 166–198.

Zan Antonia: *Piroslámpás romantika, avagy bordélyháztörténet az abszolutizmusban. Gr. Gyulay Lajos naplója*. (szakdolgozat) Kolozsvár, 2021, Babeş–Bolyai Tudományegyetem.